

РЕЦЕНЗІЇ

Олена Погонченкова

CLASSICAL RECEPTION STUDIES – НОВЕ АНТИКОЗНАВСТВО?

Роздуми над збіркою *Greek and Roman Classics in the British Struggle for Social Reform* (Ed. Edith Hall, Henry Stead: Bloomsbury Academic, 2015)

Збірку «Грецька й римська класика¹ в британській боротьбі за суспільну реформу» було видано за підсумками конференції «Класика і клас» (Classics and Class), проведеної Британською Академією в липні 2010 р. Завдяки Едит Хол провідні британські інтелектуали звернулися до вельми цікавої теми: як античність вплинула на ідеї борців за реформування британської політичної системи. У 2013 році за підтримки британської Ради з досліджень мистецтва й гуманітарного знання (Arts & Humanities Research Council) у лондонському Кінгс-коледжі було розгорнуто проект Classics and Class in Britain 1789-1939. Означений період у політичному, економічному, соціальному й культурному житті Британії, на думку авторів, передовсім характеризується схильністю до реформ, а не до революційних змін. Витоки орієнтації на поступовість дослідники намагаються віднайти, поміж іншого, у розширенні впливу античної культури, появі альтернативних способів доступу до неї й у зміні становища тогочасної класичної освіти. Куратори проекту – Едит Хол і Генрі Стед – активно опрацьовують архіви, регулярно публікують результати окремих case studies та виступають з доповідями у більшості вищих учбових закладів Сполученого Королівства, організують літні школи й воркшопи та закликають науковців до співпраці. «Метою проекту є, головним чином, подолання існуючої обмеженої моделі співвідношень між античною культурою й соціальним класом у Британії» [Hall 2015: 16]. Згідно з цією (т. зв. «консервативною») моделлю, антична культура виявляється ознакою приналежності до невеликого суспільного прошарку політичної еліти, а ще – ефективним засобом підтримання соціальних бар'єрів. Книга 2015 року стала першою великою збіркою проекту, що дає підстави для підбиття його перших підсумків й окреслення його місця в гуманітарному просторі сьогодення.

© О. Погонченкова, 2017

¹ Автор свідомо уникає терміну «античність» чи «антикознавство» у назві збірки, тому що «класика» має декілька суттєвих для її сенсу трактувань (див. нижче). Попри те, в подальшому тексті термін classics перекладається відповідно до значення.

Нарівні з німецькою й російською, українська та англійська мови на зламі XVIII і XIX століть перетворили загальновідомий французький прикметник «класичний» (*classique*) на іменник. За Олексієм Паничем, виникнення терміна пов'язане з формуванням національної класики «у період переходу європейської духовної культури від Просвітництва до романтизму, й, ширше, взагалі від культури “традиціоналістського”, “риторичного” зразка до культури “пост риторичної”» [Панич 2011: 318]. Але там, де український іменник «класика» набуває «евристичної сили» [ibid., 318] і стає самоцінним об'єктом аналізу, британський іменник множини *classics* має строго задані рамки. Якщо говоримо *classics* без додаткових пояснень, маємо на увазі виключно продукти античної греко-римської культури та їх вивчення. В українській найближчим до нього за значенням (окрім саме «античності») є антикознавство, а за історичною долею – класична філологія. Остання, будучи попервах аналогічною *classics*, не може відповідати сучасним вимогам щодо організації й структурування різноманіття окремих дисциплін, які мають об'єктом свого дослідження античність. В академічній англійській тим часом немає «античності» як об'єкта дослідження: *Classics* досліджують *classics*. Холл і Стед пропонують використовувати велику літеру для розмежування значень дисципліни й культурних продуктів античного періоду: «хоча вони частково покривають та формують одні одних, вони можуть існувати та здебільшого існують цілком нарізно» [Hall 2015: 19]. Корелятивним з *classics* для авторів збірки є термін «клас», що отримав сучасне значення під час Великої французької революції: з того часу класична спадщина відіграла значну роль у формуванні самосвідомості представників вищих і нижчих класів. П'ятнадцять текстів авторів з восьми британських університетів розташовані хронологічно: з революційних часів (1789 р.) до 1960-х років – саме тоді відбулася британська освітня реформа, яка в корені змінила становище класики в соціально-політичному житті. Більшість із них представлено у форматі *case studies* на тлі архівних знахідок, деякі синтезують здобуті результати з авторськими подальшими розмірковуваннями, впроваджуючи ланку між конкретними випадками й теоретико-методологічною метою «зміщення» у сприйнятті тієї ролі, яку відігравав матеріал античної культури в соціально-мужитті людини середнього чи робітничого класу XIX сторіччя.

Цілком співзвучна цілям проекту стаття професорки лондонського Відкритого університету Лорни Хардвик «Радикалізм змішаний з градуалізмом: антична класика з низів [*grass roots*] у культурній політиці Британії XIX століття». Хардвик зазначає, що в більшості випадків неможливо дати однозначну оцінку застосуванню класичного матеріалу в політичній активності різних спрямувань: радикальні й реформістські позиції підкріплювалися посиланнями на античність не меншою мірою, ніж консервативні. Основний фокус дослідження полягає, по-перше, у виявленні всіх тих шляхів, якими антична культура досягала представників пригнічених класів, і, по-друге, у встановленні обставин, за яких носій класичної культури з народу перетворював отримані знання на активну складову своєї соціальної й політичної емансипації. Окреслюються джерела присутності античності в житті робітника XIX сторіччя: освіта, театр, література й емблематика, – детальне опрацювання цих сфер авторка залишає колегам.

Наступні чотири тексти звертаються до сфери літератури. Професор Лондонського університету Адам Робертс у статті «Антикізована [*classicized*] політика Кольриджа: Геракліт і “Посібник державного діяча”» зосереджує увагу на маловідо-

тому політичному трактаті Семюела Тейлора Кольриджа, де вперше було запропоноване модерне трактування Геракліта, який за століття по тому стане важливою постаттю для мислителів на кшталт Тома Стернза Еліота й Мартина Гайдегера. Генрі Стед («Свинська класика, або консервативне зіткнення з культурою кокні») аналізує протистояння між консервативною пресою й представниками так званої культури кокні, зокрема, її провісником Лі Хантом: журналістом, перекладачем і поетом. Хант намагався звільнити класику від конотацій з консервативною культурою й створити «новий тип мистецького продукту для нових аудиторій» [Hall 2015: 100]. Темою статті Едмунда Річардсона (Даремський університет) «Безневинна безсоромність революціонера: радикальна класика в Лондоні 1850-х» постає Роберт Броу, автор популярних бурлесків на античні сюжети. Саме завдяки Броу неосвічені робітники знайомилися з історією Медеї та іншими давньогрецькими міфами, переробленими під пролетарські реалії. Едит Хол у статті «Роблячи це справді новим: Дікенс проти класики» витлумачує складне відношення великого англійського письменника до античної спадщини. Намагаючись творчо відтворити сучасність індустріальної революції, Дікенс відмовляє канонічним літературним формам на користь формотворчості нового типу, але, за Хол, античність присутня на «віртуально невидимому рівні» [Hall 2015: 152] його прози, а саме: у структуруванні тексту та його класовому «забарвленні».

У дослідженні професора університету Свонсі Кристофера Стрея «Класика й соціальна закритість» йдеться про складні, часто навіть непримиренні взаємини антикознавства й соціології на тлі еволюції освіти та, особливо, статусних змін Classics як дисципліни в XIX і на початку XX століть. Багатолика антична спадщина стає постачальником символіки як для робітничого руху – Пола Джеймса, співробітниця Відкритого університету, аналізує образ Геркулесу на емблемі Профспілки портових працівників 1889 року («Геркулес як символ праці: герой класових конфліктів XIX ст.») та його іконографію на протязі усього століття, так і для крупних промисловців – у статті «Вулкан – бог робітничого класу?» мистецтвознавець Енні Равенхілл-Джонсон вивчає фігуру міфічного коваля як пересічного символу для працівників важкої індустрії й капіталістів. Для дослідниці з університету Лондона Сари Батлер («Природа [nature] проти виховання [nurture]: депопуляція й уроки античного світу») античність також є джерелом символів. Для вікторіанських медиків і теоретиків евгеніки антична людина – здоровий ідеал, якому протиставляється модерна «дегенерація мас». Стаття професора Лондонського університету Ричарда Олстона «Простір політики: античність, утопія та захист порядку» є своєрідним відгуком на рух «Місто-сад» у сучасній Британії. Автор звертається до прецеденту в урбаністиці XIX сторіччя: тоді простір північних індустріальних центрів Британії переосмислювався згідно з античними канонами, що призвело до сплеску неокласицизму в архітектурі.

Звертання до суто соціальної проблематики завершується текстом Едит Хол «Класично освічені жінки в ранній Незалежній лейбористській партії». На основі біографій і творчого здобутку активісток робітничого руху Кетрін Глаз'єр та Енід Стейсі визначається роль класичної освіти в їхній емансипації. Ще одну статтю Хол («Грецька й латинська античність Кристофера Кодвела») присвячено представниці іншої партії, комуністці й поетові Кристоферу Кодвелу, що загинув під час громадської війни в Іспанії, але встиг створити естетичну теорію нового типу. За Хол, поетика Аристотеля вплинула на Кодвела не меншою мірою, ніж праці

Маркса. Професорка університету Редінга Барбара Гоф, дослідивши архів Освітньої робітничої асоціації, відновлює загальну картину присутності античного матеріалу у викладанні та визначає участь вчених-античників у цьому проєкті. Стаття «Греки у сприйнятті ОРА: реалії й риторика перших двох десятиліть» зображує, з одного боку, учнів, які прагнуть вивчати античну історію й філософію, бо відчують їхню невід'ємність від політичної дійсності, з іншого – класично освічених людей, що розуміють необхідність відтворення античної культури в нових освітніх формах.

Джастін МакКонел з Оксфордського університету в статті «Постановка гайтянської революції в Лондоні: Британія, Вест-Індія й “Тусен Лувертюр”» Сирила Джеймса» знаходить в антиімперіалістичній театральній постанові ХХ століття базові риси грецької трагедії. Майкл Сімпсон (Лондонський університет) є автором статті «Люди вчорашнього дня: еліта лейбористів-модернізаторів від 1960 років до античних часів». Надаючи детальний розбір окремих звертань до античної культури класично освічених лейбористів Антоні Кросленда, Річарда Кросмана, Дениса Хілі, Дагласа Джея та Майкла Стюарта, дослідник намагається зрозуміти античну компоненту їхньої діяльності діалектично: як дещо стимулююче, але здатне до самознищення задля майбутньої користі. Ця компонента стає рушійною силою британської освітньої реформи 1960-х, згідно з якою домінуюче місце класичної складової відходить до економічних дисциплін і соціології.

Редактори зазначають, що початок цій збірці поклала конференція «Класика і клас», організована Едит Хол 2010 року. Тематичною цариною конференції були Дослідження рецепцій Античності (Classical reception studies), специфічна дисципліна, що вивчає шляхи історичного передання, перекладу, відбору, тлумачення, переписування, оновлення образності й репрезентацій давньогрецького й давньоримського культурного матеріалу. Вперше класично-класову проблему було сформульовано Едит Хол у статті «Упровадження “класу” в рецепцію [античної] класики» для збірки «Довідник з рецепції античної класики» [Hardwick 2008: 386-397]. Classical reception studies – широкий неоднозначний напрям, що намагається увібрати в себе будь-яке дослідницьке звертання до античності: філологічне, соціологічне, мистецтвознавче, історичне, філософське тощо. Методологія, запропонована його прибічниками, виникає як реакція на міждисциплінарні й методологічні конфлікти, що існують в антикознавчому просторі. Універсальність теорії має призвести до всебічної узгодженості й незаперечності серед досліджень античності. Основна проблема непорозуміння пов'язана зі специфікою антикознавства, адже «це дослідження культури, що вже є залученою в дослідження, осмислення й вивчення як себе самої, так і феномену культури взагалі, а також в дискусії з цього приводу» [Beard 1995: 44-45]. Раціональна, філософська антична культура провокує саме філософську думку: Дослідження рецепцій Античності (далі – ДРА) виникли у відповідь на конфлікт «аналітичного» й «континентального» типів мислення [Крічлі 2008]. Але цей конфлікт не є локальним, він цілком типовий для антикознавства. У схожих формах він існує як у загальносвітовому, так і в українському конфлікті методологій, зокрема у формі неузгодженості історико-філософського дискурсу з філософським.

Тут ми стикаємося з іманентною проблемою історико-філософського знання: чи потрібно бути філософом, щоб досліджувати й викладати історію філософії? До цього проблемного поля належить питання про філософію взагалі, її визначення та

межі, а також питання більш спеціальні: про можливість реконструювання філософії минулого, методологію прочитання філософських текстів і критерії їх віднесення саме до філософського здобутку людства, інтерпретацію того чи іншого тексту та його включення в існуючу традицію читання. Антична філософія загалом радикалізує проблемні моменти історико-філософської методології: по-перше, дуже незначна кількість текстів – ба навіть письмових фрагментів – досягає сучасності, по-друге, ці тексти мертвими мовами написали мислителі фундаментально іншої цивілізації. Ідеалізований образ класичної античності в гуманітаристиці XIX ст. у поєднанні з романтизованою «відчуженістю» від давньої греко-римської цивілізації надає підстави для виникнення новітніх інтерпретацій античної філософії в боротьбі з модерном. Історико-філософські методи дослідження в цьому випадку дискредитовані своєю модерною генезою в дискурсі наук про дух. Окреслена ситуація є виразом крайньої позиції філософського антикознавства, що її історик філософії може означити як ненаукову. На протилежному боці спектру – вузькоспеціалізована, узгоджена (принаймні добре ознайомена) з попередньою традицією читання текстів того чи іншого філософа та його сучасників позиція професійного історика філософії, що дискутує на теми, незрозумілі й нецікаві для будь-кого поза середовищем зазначених дискусій. Перенесення антично-філософських (і взагалі незручних антикознавчих) тем у сферу *cultural studies* чи ДРА слугує запорукою дослідження, якого прямо не торкається описаний конфлікт. У такий спосіб дослідник-рецепціоніст одтримує свободу від історико-філософської регламентованості, але й сам утримується від суто філософських міркувань про античну спадщину.

Залишається питанням, якою мірою ДРА як «проміжний» варіант антикознавства може бути актуальним в Україні. Українська історія філософії переживає описаний вище конфлікт лише частково: артикульований західною думкою, він входить до проблемного кола українського історико-філософського знання, і, зокрема, українського філософського антикознавства, де перетинається з великою кількістю суто локальних складових. Доволі об'ємну картину дають результати круглого столу на тему «Стан і перспективи українського антикознавства», опубліковані 2012 року в тематичному випусковій журналу «Філософська думка». Спробуємо окреслити актуальне проблемне поле за його підсумками: недостатня кількість якісних перекладів античних джерел; відсутність професійних філологічних й історичних навичок у багатьох дослідників; відсутність єдиної дослідницької тематичної спільноти; «радянськість» та ідеологічна зашореність, яка супроводжує антикознавчі студії; відсутність єдиної методології й застарілі дослідницькі орієнтири. Віднайти розв'язання цих проблем передбачається шляхом встановлення зв'язків зі світовими процесами в дослідженні й розумінні античності. Сергій Пролеєв, один з учасників круглого столу, проголошує необхідність «створення стабільного й ефективного механізму інтеграції досягнень світових історико-філософських досліджень у вітчизняний дискурс. І не стільки їх “результатів”, скільки методологічного інструментарію, практик організації та здійснення дослідження – всього, що складає культуру історико-філософського пізнання» [Баумейстер 2012: 13-14]. ДРА, безперечно, є одним з перспективних сучасних варіантів розвитку антикознавства, тож він повинен бути принаймні відомий вітчизняним фахівцям.

ДРА позиціонуються як частина Classical studies, але не обмежуються класичною філологією. За два десятиріччя свого існування ДРА перетворилися на окрему антикознавчу спеціальність². Нині відповідного фахівця можна знайти в кожному великому університеті Великобританії й у декількох університетах США. 2014 року британська спільнота Classical Reception Studies Network, заснована Відкритим Університетом Великобританії, відзначила десятилітній ювілей. Того ж року у вільній електронній енциклопедії Wikipedia з'явилася стаття Classical reception studies, – чи не найперше свідoctво популярності й актуальності дослідницького напрямку. Окрім мережі Classical Reception Studies Network існує її нещодавно заснований австралійсько-новозеландський аналог. Декілька разів на рік виходять періодичні видання *Classical Receptions Journal* і *New Voices In Classical Reception Studies*. Але, попри популярність і модність рецептивних досліджень, серед теоретиків цього напрямку триває запекла дискусія щодо його меж та сутнісного наповнення. Серед розміркувань про природу рецептивної методології можна виділити три основні позиції: консервативну, демократичну та культуроцентричну. Першою з них дотримується Чарльз Мартиндейл, найавторитетніший теоретик, професор латинської мови Бристольського університету.

Теоретичною основою рецептивних досліджень є праця Мартиндейла 1993 року під назвою «Повертаючи текст» (*Redeeming the Text*)³. Автор статті *Reception* у четвертому виданні «Оксфордського словника античності» (*Oxford Classical Dictionary*, 2012) й головний редактор монументальної «Оксфордської історії рецепції античності в англійській літературі» в п'яти томах, Мартиндейл – ініціатор проекту *Reception Studies Network* (2005). RSN має на меті «заохочення вивчення рецепції всередині дисципліни (Classics) і допомогу в розв'язанні проблем, з якими дослідження цього штибу стикаються сьогодні як на рівні викладання, так і на рівні наукових студій» [Martindale 2006]. Фактично Мартиндейл спирається на німецьку рецептивну естетику, зближуючи ідеї Г.-Р. Яуса й В. Ізера з постструктуралістським текстоцентризмом. У вступній статті до програмної збірки 2006 року «Антикознавство й застосування рецепції», що має назву «Рецепція й антикознавство майбутнього» [Martindale 2006], Мартиндейл проголошує: рецепція – це новий метод, який сутнісно протиставляється псевдо-об'єктивістській спробі читати тексти минулого, яким воно «було насправді». Запроваджуючи теорію рецепції в класичну філологію й суміжні дисципліни, ми звільняємо предмет дослідження від штучно створених рамок, виявляючи «спірність ідеї античності як чогось фіксованого, чії межі можуть бути встановлені, а сутнісна природа зрозуміла сама по собі, незалежно від іншого» [Martindale 2006]. Дослідник античності повинен, таким чином, виходити не з фактичного тексту, а з кожної окремої ситуації його прочитання: ми можемо читати одні тексти за допомогою інших, не забуваючи й про рецептивну активність читача. За Мартиндейлом, у перспективі classical studies знов посядуть осьове місце й будуть здатні об'єднати навколо себе увесь комплекс гуманітарних дисциплін. Через десять років ідеолог рецептивних досліджень

---

² У 2001 р. під час чергового експертного оцінювання освітнього процесу Великобританії *reception studies* було включено до переліку розділів *classical studies*.

³ Ця назва є типовим випадком неперекладності, оскільки англ. *redeem* означає не лише «повертати», але й «знову здобувати=відвоювати», «спокутувати» й навіть «фрятувати». Всі зазначені аспекти різною мірою звучать у назві книги, але мені не відоме українське слово, яке могло би відтворити цю гру сенсів.

робить навіть ширший висновок. У статті 2013 року «Рецепція – новий гуманізм? Рецептність, педагогіка, трансісторичне», автор бачить суттєвий внесок книги «Повертаючи текст» в «істотному переосмисленні класичних студій як дисципліни, принаймні у Великобританії» [Martindale 2013: 169]. Розвиток ДРА він називає головною ознакою й рушійною силою цього процесу. «Рецепція поставила питання руба, оскільки матеріал для дослідження тепер виходить не лише зі хронологічно класичної античності. У результаті будь-який текст будь-якого періоду будь-якої культури будь-якою мовою й на будь-якому носії потенційно може належати до дослідницької царини антикознавства» [Martindale 2013: 176]. Але замість остаточного позитивного визначення рецепції Мартиндейл окреслює методологічні крайнощі – пастки, в які вона не повинна потрапити. Він застерігає своїх послідовників від небезпечних ілюзій плаского історизму й порожнього «презентизму».

У царині рецептивних досліджень дослідник працює з феноменом трансісторичного: інтерпретація будь-якого античного тексту спирається на декілька «точок опори» (наприклад, сучасний читач – середньовічний текст, що взаємодіє з античним текстом – античний текст). «Єдиний спосіб для людського розуму працювати в мінливих контекстах продукції й рецепції – легко та швидко переміщуватися в часі» [Martindale 2013: 172]. Трансісторичне постає фундаментальним феноменом у виявленні людської природи, що вислизає, природи, проблема якої постулюється в критиці універсалізму й метанаративів. Рецепція – єдина методологія, що здатна вловлювати швидкоплинні коливання в основі значніших змін. Це відбувається завдяки напрузі в акті рецепції з його балансом пасивного й активного, позитивного й негативного, з його увагою до зовнішніх феноменів та самосвідомості. Мартиндейл звертається до естетичної теорії Волтера Пейтера – значного есеїста ХІХ століття й головного ідеолога естетизму. Унікальність Пейтера-дослідника полягає в «багатошаровому трансісторизмі»: «Ренесанс для Пейтера – феномен більше онтологічний, ніж історичний. Це троп для позначення будь-якого моменту інтенсивного почуття у світі, який наукове дослідження, раціональна думка, «аналіз» як такий звели до стану безсилля й ентропії» [Martindale 2013: 179]. Відродження й нове набуття є сутністю рецептивних досліджень, про яку не слід забувати. Рецептність методологія здатна привести дослідження до нового гуманізму, що його він протиставляє як старому гуманізму – точці зору зашкарублених представників освітнього академізму, згідно з якою вивчення античності є корисним, так і анти-гуманізму – серед його представників Мартиндейл називає Мішеля Фуко, а також свого опонента Саймона Голдхіла, на погляд якого сучасна людина не має доступу до минулого, бо воно є цілком ізольованим. Минуле в новому гуманізмі – матеріал для побудови теперішнього, основа творчого акту, що базується на інтерпретації класичного світу.

Але не всі колеги Мартиндейла поділяють його оптимізм. У рецензії на збірку «Антикознавство й застосування рецепції» [Most 2008] Глен У. Мост, американський професор грецької філології в університеті Пізи, вважає рецептність дослідження способом побалакати про свої захоплення й хобі у форматі наукової конференції. Теоретичну частину збірки, на його думку, складають гучні заяви про необхідність розповсюдження рецептивних досліджень, розбавлених спалахами антипозитивістського гніву, але жоден автор не намагається прояснити ані термінологію, ані методологію. Окрім Мартиндейла, можна назвати лише двох-трьох учених, що займаються критичною рефлексією самого напрямку. Більш типовим

для рецепціоністів є пояснення методології нашвидкуруч, аби якомога швидше перейти до приємних практичних занять: винести на розгляд рецепцію грецької трагедії в творчості Шекспіра або переглянути фільм «Гладіатор». На практиків нарікає сам Мартиндейл. Він стверджує, що дослідження в цій сфері вимагає більшої праці, ніж у будь-якій іншій, «враховуючи міждисциплінарний характер і необхідність знайомства з усіма тими дисциплінами, що містять у собі рецептивні дослідження» [Martindale 2013: 170].

Тоні Кін, лектор Відкритого університету, знаходить рецепцію античності в популярних науково-фантастичних серіалах «Зоряний шлях» і «Доктор Хто». Об'єкт його критики – недостатньо підготовлені дослідники. Історик за освітою, Кін звик приділяти основну увагу роботі з фактами, але, за його словами, прибічники рецептивних досліджень «полюбують виражатися неясно й підганяють факти під теорію» [Keen 2009]. Розробляючи теорію рецепції античності, Мартиндейл відштовхується від установок літературної теорії, зокрема, таких концептів як «смерть автора» Ролана Барта та «горизонт очікувань» Г.-Р. Яуса. Він може приймати чи критикувати ці установки, але вважає їхній вплив на процес читання й інтерпретації незаперечним. Новому поколінню представників рецептивних досліджень зазначені настанови не знайомі, бо в системі британської й американської освіти не передбачено місця для європейської філософії «континентального» типу: феноменології, екзистенціалізму, герменевтики, структуралізму, постструктуралізму тощо. Предмет філософії в англомовному світі викладається суто аналітично, тож шансів зустрітися з герменевтикою або новою літературною теорією в університеті залишається небагато, – здебільшого вони залежать від окремих викладачів словесності та їхніх захоплень. Чарльз Мартиндейл – один із саме таких викладачів, що мають специфічні захоплення. Проте Тоні Кін у своєму блозі *Memorabilia Antonina*, який присвячено антикознавству, вказує на свідоме бажання засновника ДРА дистанціюватися від новонабутих продовжувачів. Крайнє вираження цього явища – аналіз творів виключно високої культури. Кін стає на захист поп-культури у якості реципієнта античності, оскільки більшість людей створює власний образ античності саме по наданих нею лекалах. Кін не згодний також із тезою Мартиндейла про тотальне оновлення антикознавства й гуманітарних наук на базі рецептивних досліджень. Для нього цей напрям несе, головним чином, просвітницькі цілі: замість дослідницької картини античності як вона існує сьогодні, ДРА слугують глибшому й ціліснішому розумінню античної епохи на рівні буденної свідомості. На радість Кінові, рецептивні дослідження поступово виходять із тіні свого головного теоретика: з'являються нові праці, в яких помітна саморефлексія напрямку. Очолує цей «демократичний поворот» дослідниця Лорна Хардвик.

Хардвик, автор праці «Переклад світів, переклад культур» (2000) і редактор збірки «Довідник з класичної рецепції» (2008), є також головним редактором *Classical Reception Journals* і керівником проекту «Рецепція античності в англомовній драмі й поезії кінця ХХ-го століття». Останній має виявити «наскільки часто усні, письмові, зроблені з каменю або іншого матеріалу чи поставлені на сцені тексти < ... > відіграють важливу роль у сучасній культурі й політиці, та постають каталізатором великих змін»⁴. Ініційована нею публікація у 2013 році збірки «Ан-

---

⁴ Цитується згідно з описом проекту на веб-сторінці Відкритого університету за посиланням <http://www2.open.ac.uk/ClassicalStudies/GreekPlays>

тичність у сучасному світі: демократичний поворот?» свідчить як про наявність інтересу до політичної сторони рецепції, так і про необхідність прояснення статусу ДРА у науці. Саме «демократичний» бік, з якого до феномену рецепції наближається Хардвик та її однодумці, робить кроки до соціальних наук, про що свідчить збірка Хол і Стеда. У «Довіднику...», що претендує на місце одного з базових текстів ДРА, рецепція визначається як «способи трансляції, засвоєння, інтерпретації, переробки, переосмислення й представлення матеріалів грецької й римської античності» [Hardwick 2008: 3]. Редактори Лорна Хардвик і Крістофер Стрей намагаються упорядкувати царину досліджень, поділивши всі тексти збірки на 8 груп: «Рецепція в рамках античності й поза ними», «Передання, акультурація й критика», «Проблеми перекладу», «Теорія і практика», «Виконавські мистецтва», «Кіно», «Культурна політика» та «Мінливий контекст». Критики знаходять поділ умовним: есе відрізняються одне від одного не лише тематично, але й за ступенем критичної рефлексії й дослідницької глибини. За рецензентом Ричардом П. Мартином, під вивіскою рецептивних досліджень працюють дослідники з абсолютно несхожими інтересами: «від експертів в області фан-фікшн до істориків античного Риму й викладачів давньогрецької, а також чимале число продюсерів, режисерів, драматургів. Енергія книги породжується цією цікавою сумішшю авторів, багато хто з яких належить до молодого покоління» [Martin 2009: 94]. Ймовірно, широта є свідомством саме «демократизму» Хардвик, але на догоду йому офіруються критерії грамотного дослідження. Редакторське визначення ДРА жодним чином не прояснює ситуацію. Свою критику висловив і професор англійської філології Державного університету Макніз Джейкоб Блевінс. Він не може вловити різницю між рецептивними студіями й інтелектуальною історією або традиційним антикознавством. За Блевінсом, ця проблема «ілюструє необхідність детальної дискусії на тему розподілів і відмінностей, якщо редактори хочуть відокремити рецепцію від інших спеціалізацій, пов'язаних з античністю» [Blevins 2009: 150].

Ще одну версію ДРА пропонує Саймон Голдхіл, професор грецької літератури й культури в Кембриджі. Тематично Голдхіл спеціалізується на грецькій трагедії й античній сексуальності. Йому належать праці: «Любов, секс і трагедія: як античний світ формує наші життя» (2004), «Переосмислюючи революції через античну Грецію» (2006) і «Вікторіанська культура й класична античність: мистецтво, опера, література та проголошення сучасності» (2011). Голдхіл – головний опонент Мартиндейла, категорично не згодний з його визначенням рецепції, «занадто огрубим і пасивним для вираження динаміки опору та привласнення, пізнання й самозвешлення» [Martindale 2006]. Для Голдхіла ДРА є передовсім міждисциплінарною сферою, яка перегукується з історією, філософією, літературознавством, мистецтвознавством, і (майже небезпечно) близька до cultural studies. Спроби замкнути цей перспективний напрям у рамках одного лише антикознавства викликають у нього відчайдушний опір. У праці «Вікторіанська культура і класична античність» він демонструє застосування методології, здатної значно розширити існуючу модель ДРА. Розглядати рецепцію лише як двобічний процес є для Голдхіла примітивізацією: аналізові впливу античного тексту на подальші століття він протиставляє комплексне вивчення динаміки рецепції як «події всередині культурної історії» [Goldhill 2011: 169]. Із контекстуального аналізу феноменів культури й мистецтва автор отримує свідчення щодо ролі Античності у Вікторіанську епоху: Античність, діючи завдяки освіті як «структура влади», здатна була водночас впливати на са-

моїдентифікацію періоду й непомітно сприяти нівелюванню його ключових настанов. «Вікторіанська» взаємодія з античністю можлива сьогодні на одному рівні з іншими взаємодіями, а рецепція – це «пошук власного місця в історії» [Goldhill 2011: 272]. Заслуга Саймона Голдхіла полягає в сміливій критиці тих засад, на яких базуються дослідження цілої плеяди вчених, хоча він і відштовхується від аналогічних первинних настанов і джерел. На думку рецензентки, співробітниці Відкритого університету Анастасії Бакоджіані, Голдхілл допомагає дослідникові «усвідомити межі власного дослідження й бути готовим до їх постійного розширення». Бо «для збереження своєї життєздатності ДРА мають бути відкритими до нових теоретичних і методологічних підходів» [Bakogiani 2012].

Поява ДРА свідчить про необхідність запровадити всеохопну методологію, спроможну вивести антикознавство з філологічних й історичних царин на міждисциплінарний рівень. Вчені-рецепціоністи прагнуть діалогічності, синтетичності, демократичності у сфері антикознавства, але цей пошук призводить до проблеми самоідентифікації. Запропоновано декілька варіантів її розв'язання: злиття з *cultural studies*, пошук самоцінної основи, відхід до одиничного. Останній варіант представлено у збірці «Грецька й римська класика в британській боротьбі за суспільну реформу». Статті К. Стрея, Г. Стеда, Л. Хардвик надають студіям з античності соціологічний і політичний вимір, але не містять розмірковувань ані про природу рецепції, ані про її застосування. Сам термін *reception* використовується у збірці дуже обережно (близько десяти разів), а в «наріжних» статтях можна віднайти саморефлексію дослідників – аналізуючи еволюцію змісту антикознавства, К. Стрей зауважує: «контрастні випадки (*в його історичному розвитку* – прим. пер.) можуть бути розглянуті як вибіркова рецепція, що, у свою чергу, нагадує нам про рецептивні дослідження як поле, що розширюється усередині антикознавства... чи зовні? У Британії існує істотна дослідницька мережа (CRSN), було засновано спеціальний журнал (CRJ), тож ця галузь здається цілком усталеною. Сучасне *case study* включень до і виключень із антикознавства буде доречним для погляду на рецепцію рецепції» [Hall 2015: 186]. Тож автори бачать цей методологічний напрям лише як частину великого конфлікту соціологічного і класичного компонентів в гуманітарній освіті.

Розв'язання Мартиндейла здається найбільш дотепним, але міркування про ренесансну онтологію сягає самого серця суперечки між аналітичною й континентальною філософією. Справді, саме прибічники аналітичної методології, як-от Дж. Барнз або Дж. Ділон, зробили важливі відкриття у царині антикознавства, але сьогодні до їхньої методології ставляться обережніше, ніж десятиліття тому. У критичному переосмисленні породжуються нові підходи або застосовуються радикально нові методи, деякі з них походять із інших царин знання. Англомовні дослідники хоча й використовують філософські концепти у формулюванні рецептивної проблематики, не визнають філософської природи конфлікту інтерпретацій щодо сутності рецептивних досліджень. Проте цей конфлікт перегукується з фундаментальним протистоянням філософського й історико-філософського досліджень в антикознавстві⁵. У цій перспективі ДРА можна розглядати як своєрідну «зону

---

⁵ Доречним також буде порівняння рецептивних досліджень із так званою «культурологією» О.Ф. Лосева і його учнів, чий заняття класичною філологією й історичним матеріалізмом призвели до нових, суто філософських питань. Досить проаналізувати збірки «Античність як тип куль-

примирення», у межах якої дослідники уникають конфліктної напруги та мають можливість експериментувати з методами й темами. У той самий час аналітично-континентальне напруження в історії філософії й, зокрема, в антикознавстві, стає велими плідним для наукового розвитку. Тож виникає питання: якщо між аналітичним і континентальним підходами в історії філософії побудовано мости, де розташовуватися іншим (так би мовити, аутсайдерським) побудовам із дотичної тематики? ДРА ризикує відколотися від антикознавства й опинитися наодинці з проблемою самовизначення.

На цей час імовірнішим постає варіант дрейфу від історико-філософської до сучасної філософської проблематики, адже філософська складова – неминуча для хай якого дослідження античності. Про це свідчить ще одне зміщення інтересу рецепціоністів: відштовхуючись від рецептивних досліджень у сенсі Мартиндейла, нове покоління дослідників сягає того, що в англomовному світі називають континентальною філософією. Серед них можна назвати професорку грецької літератури Лондонського університету Міріам Леонард, що читає курси з рецепції, філософії й критичної теорії. Авторка праці «Афіни в Парижі: антична Греція й політика у французькій післявоєнній думці» (2005) і редактор збірки «Дериди й античність» (2010), Леонард проголошує: «Я досліджую, яким чином зайняття античністю сформувало ґрунт для способів осмислення сучасності»⁶. Також слід згадати професора класичної філології й компаративістики університету Південної Кароліни Пола Алана Мілера, автора книги «Духовні практики постмодерну: конструкція суб'єкта й рецепція Платона у Лакана, Дериди й Фуко» (2007). Але щоб рецептивні дослідження стали гарантом продуктивної міждисциплінарної роботи й нового гуманізму, мабуть, до методологічних розробок слід активніше залучати саме філософію. Адже концептуальна універсальність і гнучкість напряду цілком передбачає філософське втручання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Баумейстер, А., Вестель, Ю., & Звонська, Л. (2012). Стан і перспективи українського антикознавства: круглий стіл «Філософської думки». *Філософська думка*, (1), 5-25.
- Крічлі, С. (2008). *Вступ до континентальної філософії*. К.: Стилос.
- Панич, О. (2011). «Класичний» і «класика»: про евристичну цінність субстантивзації. In Б. Кассен (Ред.), *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей* (Т. 2, сс. 317-320). Київ: Дух і Літера.
- Bakogiani, A. (2012). *Review of Victorian Culture and Classical Antiquity: Art, Opera, Fiction, and the Proclamation of Modernity by S. Goldhill*. Retrieved from <http://www.history.ac.uk/reviews/review/1292>
- Beard, M., & Henderson, J. (1995). *Classics: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Blevins, J. (2009). Review of Hardwick L. Stray C. A Companion to Classical Receptions. *The American Journal of Philology*, 130(1), 146-150. <https://doi.org/10.1353/ajp.0.0043>

тури» і «Античність в контексті сучасності», аби виявити схожість проблематиці, а іноді й методології окремих невеликих досліджень.

⁶ Цитується згідно з переліком наукових інтересів М. Леонард на веб-сторінці Університетського коледжу Лондона за посиланням <http://www.ucl.ac.uk/classics/staff/fulltimestaff/miriamleonard>

- Goldhill, S. (2011). *Victorian Culture and Classical Antiquity: Art, Opera, Fiction, and the Proclamation of Modernity*. Princeton: Princeton UP. <https://doi.org/10.1515/9781400840076>
- Hall, E., Stead H. (2015). *Greek and Roman Classics in the British Struggle for Social Reform*. London: Bloomsbury Academic.
- Hardwick, L., & Stray, C. (2008). *A Companion to Classical Receptions*. Malden: Blackwell Publishing.
- Keen, T. (2009). Reception Theory: some preliminary thoughts. Retrieved from <http://tonykeen.blogspot.com/2009/01/reception-theory-some-preliminary>
- Martin, R. P. (2009). Review of Classics in Post-Colonial Worlds by Lorna Hardwick, Carol Gillespie. *Translation and Literature*, 18 (1), 93-99. <https://doi.org/10.3366/E0968136108000393>
- Martindale, C. (2006). Reception and the Classics of the Future. *Classics and the Uses of Reception*. <https://doi.org/10.1002/9780470774007>
- Martindale, C. (2013). Reception - a new humanism? Receptivity, pedagogy, the transhistorical. *Classical Reception Journal*, 5(2), 169-183. <https://doi.org/10.1093/crj/cls003>
- Most, G. W. (2008). Martindale (C.), Thomas (R.F.) (edd.) *Classics and the Uses of Reception*. Pp. xiv + 335, ill. Malden, MA and Oxford: Blackwell Publishing, 2006. *The Classical Review. New Series*, 58 (1), 293-295. <https://doi.org/10.1017/S0009840X07002958>

Одержано 18.04.2017

REFERENCES

- Bakogiani, A. (2012). *Review of Victorian Culture and Classical Antiquity: Art, Opera, Fiction, and the Proclamation of Modernity by S. Goldhill*. Retrieved from <http://www.history.ac.uk/reviews/review/1292>
- Baumeister, A., Vestel, Yu., & Zvonskaya, L. (2012). The Status and Prospects of Ukrainian Classical Studies: A Round Table of Journal *Filosofska Dumka*. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (1), 5-25.
- Beard, M., & Henderson, J. (1995). *Classics: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Blevins, J. (2009). Review of Hardwick L. Stray C. *A Companion to Classical Receptions*. *The American Journal of Philology*, 130(1), 146-150. <https://doi.org/10.1353/ajp.0.0043>
- Critchley, S. (2008). *Introduction to Continental Philosophy*. [In Ukrainian]. Kyiv: Stylos.
- Goldhill, S. (2011). *Victorian Culture and Classical Antiquity: Art, Opera, Fiction, and the Proclamation of Modernity*. Princeton: Princeton UP. <https://doi.org/10.1515/9781400840076>
- Hall, E., Stead H. (2015). *Greek and Roman Classics in the British Struggle for Social Reform*. London: Bloomsbury Academic.
- Hardwick, L., & Stray, C. (2008). *A Companion to Classical Receptions*. Malden: Blackwell Publishing.
- Keen, T. (2009). Reception Theory: some preliminary thoughts. Retrieved from <http://tonykeen.blogspot.com/2009/01/reception-theory-some-preliminary>
- Martin, R. P. (2009). Review of Classics in Post-Colonial Worlds by Lorna Hardwick, Carol Gillespie. *Translation and Literature*, 18 (1), 93-99. <https://doi.org/10.3366/E0968136108000393>
- Martindale, C. (2006). Reception and the Classics of the Future. *Classics and the Uses of Reception*. <https://doi.org/10.1002/9780470774007>
- Martindale, C. (2013). Reception - a new humanism? Receptivity, pedagogy, the transhistorical. *Classical Reception Journal*, 5(2), 169-183. <https://doi.org/10.1093/crj/cls003>
- Most, G. W. (2008). Martindale (C.), Thomas (R.F.) (edd.) *Classics and the Uses of Reception*. Pp. xiv + 335, ill. Malden, MA and Oxford: Blackwell Publishing, 2006. *The Classical Review. New Series*, 58 (1), 293-295. <https://doi.org/10.1017/S0009840X07002958>
- Panych, O. (2011). "Classical" and "Classic": about the Heuristic Value of Substantiation. [In Ukrainian]. In B. Cassin (Ed.), *European Dictionary of Philosophies: Lexicon of Untranslatables* (Vol. 2, pp. 317-320). Kyiv: Duh i Litera.

Received 18.04.2017

Olena Pohonchenkova

Reception studies: a new Classics?

On Greek and Roman Classics in the British Struggle for Social Reform

(Ed. Edith Hall, Henry Stead: Bloomsbury Academic, 2015).

The article represents analysis of the development of British Classics during the last two decades based on the compilation *Greek and Roman Classics in the British Struggle for Social Reform* and the main theoretical texts of reception studies. Reception studies proposed a new methodology, which is able to overcome the limits of isolated disciplines in studies of classics. Today there are three positions on the question of terminological and methodological perspectives in this research direction: a conservative humanism of C. Martindale, a democratic pluralism of L. Hardwick and an open culturocentricism of S. Goldhill. The contradictions of the stated positions provide a wide range of questions. (1) How to make a proper link from theory to practical research? (2) How to keep methodological flexibility without falling into relativism? (3) Which particular discipline has to take the central place in the whole reception studies corpus?

Olena Pohonchenkova, doctoral student of Philosophy and Methodology of Cognition Department, Odessa I.I. Mechnikov University (Odesa).

Олена Погонченко, аспірантка кафедри філософії та методології пізнання, ОНУ ім. І.І. Мечникова (Одеса).

Елена Погонченко, аспирантка кафедры и философии и методологии познания, ОНУ им. И.И. Мечникова (Одесса).

e-mail: buddhistbubblegum@gmail.com
